

Jämställdhetsanalyser inom tematisk kvalitetsgranskning

Stöd för projektledare och
skribenter

Innehållsförteckning

Förord.....	3
Läsanvisning.....	3
Del 1: Bakgrund.....	4
Del 2. Insamling.....	5
Del 3. Analys	13
Begreppsförklaring.....	17
Vidare läsning	18

Metodstöd september 2019

Diarienummer: 2019:5405

Förord

Kvinnor och män, flickor och pojkar ska ha samma möjligheter och villkor när det gäller utbildning, studieval och personlig utveckling. Detta är ett jämställdhetspolitiskt delmål för det offentliga Sverige. Skolinspektionen har en viktig uppgift i att arbeta för målet om en jämställd utbildning, vilket också framgår av myndighetens instruktion som anger att ett jämställdhetsperspektiv ska integreras i hela myndighetens verksamhet. För tematisk kvalitetsgranskning innebär detta att ett jämställdhetsperspektiv ska beaktas.

Syftet med metodstöd är att ge projektledare och skribenter som arbetar inom tematisk kvalitetsgranskning analysmetoder, tips och exempel och belysa viktiga förutsättningar för jämställdhetsanalyser.

Skribenter för metodstödet har varit Katarina Nyström, Jenny Nilsson Folke och Sara Scholtens, Analys- och statistikavdelningen vid Skolinspektionen. Metodstödet har kvalitetssäkrats av fil.dr Mia Heikkilä vid Mälardalens högskola.

Läsanvisning

Detta metodstöd är tänkt att fungera som vägledning för hur ett jämställdhetsperspektiv kan beaktas och belysas inom tematisk kvalitetsgranskning vid insamling av empiri och i analyskedet. Viktigt att notera är dock att de frågeställningar och bedömningsanvisningar som framkommer i direktivet även fortsättningsvis ska vara styrande för kvalitetsgranskningens utformning och den övergripande rapporten, där jämställdhetsperspektivet utgör *en del* av det som ska beaktas och belysas. Ett riktmärke för den övergripande rapporten är att 1-3 sidor av den avslutande analysen utgörs av en specifik jämställdhetsanalys. I vissa kvalitetsgranskningar med särskild relevans för jämställdhet kan mer omfattande analyser ur ett jämställdhetsperspektiv behövas. Då kommer detta att framgå av direktivet.

Del 1: Bakgrund

Jämställdhet är en del av skolans och Skolinspektionens uppdrag

Jämställdhet ska vara en integrerad del av skolans verksamhet och utgör en del av Skolinspektionens samlade uppdrag. Detta framgår av såväl skollag som myndighetens instruktion samt i de jämställdhetspolitiska mål som antagits av riksdagen.

Skolinspektionens uppdrag

Skolinspektionen har en viktig uppgift i att spegla skolans jämställdhetsuppdrag i såväl det externa som det interna arbetet, för att jämställdhet ska bli en integrerad del av skolans verksamhet. I Skolinspektionens instruktion 7§ framgår att:

”Myndigheten ska integrera ett jämställdhetsperspektiv och perspektivet mänskliga rättigheter i sin verksamhet.”¹

I Skolinspektionens regleringsbrev framkommer vidare att myndigheten har i uppdrag att arbeta med jämställdhetsintegrering i syfte att bidra till att de jämställdhetspolitiska mål som antagits av riksdagen nås. Med särskild relevans för Skolinspektionens verksamhet är målet om jämställd utbildning:

”Kvinnor och män, flickor och pojkar ska ha samma möjligheter och villkor när det gäller utbildning, studieval och personlig utveckling.”²

För tematiska kvalitetsgranskningar specifikt innebär detta att jämställdhetsperspektivet ska beaktas och belysas vid val av granskningsområden och vid utarbetande av direktiv samt att konkreta jämställdhetsaspekter ska beaktas vid utarbetandet av bedömningspunkter och utredningsverktyg, för att möjliggöra en jämställdhetsanalys av insamlad empiri som kan presenteras i granskningens slutrapport.³

I juli 2018 reviderades läroplanen för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet. I detta arbete valde Skolverket att använda den könsneutrala skrivningen ”elever, oberoende av könstillhörighet” istället för den tidigare skrivningen ”flickor och pojkar”. Samtidigt används de könsbinära kategorierna ”kvinnor och män” när det gäller skolans aktiva jämställdhetsarbete. Det handlar då om att synliggöra normer, värderingar och strukturer som är relaterade till skillnader i makt mellan kvinnor och män. Detta kan väcka frågor kring vilka termer vi på Skolinspektionen ska använda när vi talar om jämställdhet i skolan. Som framgår av redovisningen ovan utgår både det jämställdhetspolitiska målet och

¹ https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/forordning-2011556-med-instruktion-for-statens_sfs-2011-556

² Se *Makt, mål och myndighet – feministisk politik för en jämställd framtid* (skr. 2016/17:10).

³ Se de sidor på SIW som beskriver myndighetens arbete med jämställdhetsintegrering och jämställdhetsproblem i skolan <https://siw.skolinspektionen.se/sv/verksamhetsstyrning/jamstalldhetsintegrering/>

myndighetens egna mål för JIM-arbetet utifrån skrivningen ”flickor och pojkar”. Det anges också i förarbeten till skollagen att ”skolan ska ge varje flicka och pojke lika möjlighet att utveckla sin fulla potential som människa”. Samtidigt är det viktigt att uppmärksamma problematiken kring att könsbinära benämningar riskerar att exkludera personer som inte identifierar sig som flicka eller pojke.

Del 2. Insamling

Jämställdhetsperspektiv i bedömningsunderlag och utredningsverktyg

En förutsättning för att kunna analysera kvaliteten i skolors och verksamheters arbete med jämställdhet inom olika områden är att ett tillräckligt underlag samlas in inför och under verksamhetsbesöken. Inför besöket kan det exempelvis vara relevant att samla in könsuppdelad statistik från skolenheten, betygs- och provresultat, könsammansättning på klass/programnivå, vilket kan ge värdefull input till utarbetning av insamlingsverktygen. För att själva verksamhetsbesöket ska ge empiri som gör det möjligt att analysera jämställdhetsaspekter, blir det viktigt att konkreta jämställdhetsaspekter finns med i bedömningsunderlag och insamlingsverktyg. Det är genomgående av vikt att utformningen av dessa tar sin utgångspunkt i direktivets syfte och frågeställningar, det vill säga att jämställdhet är en aspekt, men inte en huvudfråga.

Bedömningsmatris

Vid **framtagande av bedömningsmatrisen** är det viktigt att bedömningspunkter, indikatorer och exempel formuleras på sätt som gör det möjligt att fånga eventuella könsmonster i granskningens resultat. En tydlig instruktion av om och hur jämställdhetsaspekter och eventuella könsmonster ska beaktas och bedömas gör det möjligt att avgöra om skolenheten har ett fungerande arbete eller inte. I vissa fall kan det vara lämpligt att formulera en särskild bedömningspunkt för att fånga jämställdhetsfrågor på området och i andra fall är ett mer framgångsrikt angreppssätt att integrera ett jämställdhetsperspektiv på indikatorsnivå eller som exempel. Detta beror på granskningens inriktning där avväganden behöver göras i varje enskild granskning. Det är dock nödvändigt att de jämställdhetsaspekter som ska bedömas formuleras så *konkret* som möjligt i detta skede för att underlätta arbetet med bedömningarna i granskningen och möjliggöra en jämställdhetsanalys av materialet

Sammanfattningsvis:

- Formulera en konkret och tydlig instruktion om och hur jämställdhetsaspekter och könsmonster ska bedömas

- Överväg särskild bedömningspunkt och/eller integrering på indikatorsnivå och som exempel
- Utgå från direktivunderlaget

Nedan ges exempel från en aktuell kvalitetsgranskning som ytterligare stöd i arbetet. Viktigt att ha i åtanke är att detta är att betrakta som exempel på hur ett jämställdhetsperspektiv kan synliggöras i en bedömningsmatris, snarare än som en vägledning för hur en bedömningsmatris ska konstrueras (särskilt då detta exempel endast är ett utdrag ur en bedömningsmatris som för att fungera bör ses i sin helhet):

Exempel kvalitetsgranskning av studie- och yrkesvägledning på gymnasiala yrkesprogram (2019):

Frågeställning	Bedömningspunkt	Indikatorer (i urval)	Exempel (i urval)
<ul style="list-style-type: none"> • I vilken utsträckning ges eleverna allsidiga kunskaper om arbetsmarknaden som förmår vidga elevernas perspektiv och motverka begränsningar i studie- och yrkesval utifrån föreställningar om kön, social och kulturell bakgrund? 	<ul style="list-style-type: none"> • Lärarna arbetar inom undervisningen för att vidga elevernas perspektiv och motverka begränsningar avseende framtida studie- och yrkesval. 	<ul style="list-style-type: none"> • Lärarna ger utrymme för att diskutera föreställningar om olika studier och yrken • Lärarna ger eleverna möjlighet till en variation av arbetslivskontakter så att elevernas föreställningar om yrken och studier utmanas. 	<ul style="list-style-type: none"> • Lärarna reflekterar över sina egna föreställningar • Lärarna reflekterar över elevernas föreställningar • Lärarna beaktar såväl sina egna som elevernas föreställningar i diskussioner med eleverna • Lärarna låter eleverna möta personer som gjort otraditionella val.

Intervjuer

Vid **utformning av intervjuguider** är det viktigt att ta fram frågeområden som ger möjlighet att fånga olika aspekter av jämställdhet. Intervjuer lämpar sig särskilt väl för att fånga utsagor kring *hur* skolan arbetar för att jämställdhetsperspektivet ska genomsyra skolans undervisning och arbete. Hur arbetar exempelvis lärare för att flickor och pojkar ska få ett lika stort inflytande över och utrymme i undervisningen? Hur leder och styr rektor jämställdhetsarbetet och säkerställer att lärare har och får kunskap på området?

Tänk på att **frågorna ska vara så öppna** som möjligt för att undvika de risker som finns med ledande frågor och att egna föreställningar om respondenternas svar påverkar såväl frågor som följdfrågor. En bra tankeregeln kan vara att försöka vända på perspektiven för att synliggöra normer – både andras och egna. Ställs exempelvis samma förväntningar på pojkar att ta eget ansvar för sina studier och ordningen i klassrummet? Hur kan det påverka frågor/följdfrågor som ställs till pojkar och flickor?

För att **säkerställa att empiri samlas in** som kan underbygga slutrapportens analys kring jämställdhet är det viktigt att notera flickors respektive pojkars svar. Då betraktelsen av förmodat kön inte alltid överensstämmer med en persons självidentifikation finns två vägar att gå – antingen gör intervjuaren ett antagande om kön i sin egen empiriinsamling och analys eller så tillfrågas eleven om vilket kön eleven identifierar sig med. Vid gruppintervjuer med äldre elever kan ett enkelt och respektfullt sätt att ta reda på könsidentitet vara att ha en presentationsrunda där deltagarna frivilligt får berätta vilket pronomen de föredrar att bli tilltalade med.⁴ Ett annat alternativ är att ha ett antal öppna frågor, som inkluderar kön, som eleven får fylla i mot slutet av intervjun. Hur projektet ska gå tillväga kan med fördel diskuteras och eventuellt också testas i inledningsskedet av granskningen, bland annat utifrån vilket fokus och vilken åldersgrupp granskningen handlar om.

Detsamma gäller lärarnas och annan skolpersonals upplevelser av flickors och pojkars situation och om det exempelvis kan finnas olika behov mellan pojkar och flickor när det gäller olika aspekter. Likaså kan det i vissa fall beroende på ämne vara relevant att **dela upp gruppintervjuerna** med eleverna efter kön för att underlätta att alla kommer till tals och att alla åsikter och upplevelser kommer fram. För att värna ett respektfullt bemötande av alla elever är det dock i dessa fall viktigt att vara lyhörd för om de finns elever som inte identifierar sig som pojke eller flicka och hur de föredrar en sådan eventuell uppdelning av elever. Likaså är det viktigt att i kallelse till intervjuer inkludera elever som inte identifierar sig som flicka eller pojke, det vill säga att efterfråga en blandad grupp utifrån könstillhörighet.

Ett viktigt budskap är att det **inte alltid handlar om att ställa direkta frågor** om skillnader och likheter mellan pojkar och flickor utan snarare om att alltid ha beredskap för att *kunna* analysera flickors och pojkars upplevelser vid utformandet av intervjuguiden.

Sammanfattningsvis:

- Formulera frågor som gör det möjligt att fånga könsmonster⁵
- Ställ öppna frågor och följdfrågor
- Notera flickors respektive pojkars svar
- Ha beredskap för att det finns elever som inte identifierar sig som flicka/pojke

Nedan ges exempel på intervjufrågor från aktuella kvalitetsgranskningar som ytterligare stöd i arbetet med att fånga jämställdhetsaspekter. För stöd i allmän frågekonstruktion hänvisas till Skolinspektionens metodstöd för intervjuer som bland annat lyfter vikten av öppna frågor, att följa den naturliga berättelsen och att ge intervjupersonerna tid för att hinna tänka och tala.⁶

⁴ Se www.olika.nu/pronomenrunda/ för beskrivning av hur en så kallad pronomenrunda kan gå till.

⁵ Se ordlista.

⁶ Skolinspektionen (2018e). *Utredande intervjuer och observationer inom RKG*.

Exempel kvalitetsgranskning av ämnet idrott och hälsa i årskurs 7-9 (2018):

FRÅGOR

MEDSKICK

REKTOR	Studier visar att lektioner med match- och rangordningsmoment leder till att pojkar ofta får ett större utrymme. Hur ser det ut här?	Här kan man lägga till att utslagningslekar också kan gynna pojkarna. Det beror lite på gruppens sammansättning, många flickor i gruppen behöver inte se detta fenomen, eller att flickor istället tar utrymme.
	Ges flickor och pojkar samma förutsättningar i undervisningen? Diskuteras valet av innehåll utifrån kön? Hur tror ni eleverna uppfattar det?	Läs gärna artikel av Redelius. I artikeln belyser Redelius bland annat att undervisningen i idrott och hälsa inte är neutral då de aktiviteter som kan anses var manligt kodade får mer utrymme vilket är något som flickor i dagens undervisning måste rätta sig efter.
ELEVER	Berätta hur det är med språkbruket på lektionerna?	Förekommer det svordomar, könsord el dyl.? Är det några speciella situationer? Hur hanterar lärare det?
	Händer det att lärare uttrycker sig nedsättande om elever? Eller om pojkar/flickor som grupp?	Exempelvis om lärare utgår från att ett kön är starkare/svagare?
	Finns det några elever som tar mer plats än andra? Vad gör er lärare i en sådan situation?	Här går att ställa frågan utifrån olika situationer, match, teori, lagsport etc.
	Behandlar läraren tjejer och killar lika? Kan ni ge exempel? (Favoriter i klassen?)	Följ upp med följdfrågor om exempel, om eleverna kan se upprepningar (mönster) med mera.

Exempel kvalitetsgranskning av grundskolors arbete med jämställdhet (kommande 2020):

	FRÅGOR	FÖLJDFRÅGOR
LÄRARE	Hur arbetar ni för att både pojkar och flickor ska vara trygga utanför lektionstid?	<p>Interagerar ni med pojkar och flickor på olika sätt?</p> <p>Är det någon grupp som får mer negativ uppmärksamhet än någon annan?</p> <p>Gör all skolpersonal på samma sätt?</p>
	Hur arbetar ni för att främja interaktion mellan flickor och pojkar utanför undervisningen?	<p>Hur arbetar ni med gruppindelningar på raster – delas eleverna in i pojkar och flickor?</p> <p>Hur varierar aktiviteter för att tilltala alla elever?</p> <p>Uppmuntras både pojkars och flickors initiativ och aktiviteter?</p> <p>Uppmuntras både pojkar och flickor att utveckla förmågor och intressen?</p>
REKTOR	Hur tar du reda på elevernas upplevelse av trygghet i skolan och hur detta är relaterat till kön?	<p>Hur ofta genomförs kartläggningarna?</p> <p>Finns kön alltid med som en variabel i trygghetsundersökningar?</p> <p>Kartläggs elevers upplevelse av trygghet på nätet?</p> <p>Vilka frågeställningar syftar kartläggningarna till att besvara?</p> <p>Hur väljs metoder för kartläggningarna?</p>

Observationer

Observationer är i likhet med intervjuer en så kallad **interaktiv metod**. Med andra ord deltar utredaren i ett sammanhang i syfte att skapa ett empiriskt material som, tillsammans med andra underlag, sedan ska analyseras och bedömas. I detta finns flera aspekter som är viktiga att reflektera över ur ett jämställdhetsperspektiv. Liksom vid utformningen av intervjuguider finns det här två viktiga delar att tänka på – dels hur könsmonster (både likheter och skillnader) i det observerade ska noteras och dokumenteras och dels hur eventuella jämställdhetsaspekter ska fångas med direkta indikatorer och exempel i observationsschemat.

När det gäller att **fånga könsmonster i det observerade** är det viktigt att reflektera kring hur vi uppfattar en lektionsobservation och att *inte vara könsblinda*. Här kan det återigen vara givande att försöka tänka normkritiskt för att synliggöra normer. Hur hade exempelvis reaktionen eller uppfattningen varit om det var en flicka som gjorde det en pojke gör under lektionen eller tvärt om? Forskning visar att det exempelvis ofta upplevs som att flickor tar en stor del av lektionstiden även om de i

realiteten talar mindre eller lika mycket som pojkarna beroende på olika uppfattningar om hur pojkar och flickor förväntas bete sig. Utöver att uppmärksamma dessa dimensioner är det även viktigt att *notera kön* i de olika skeendena under lektionen, exempelvis om det är flickor eller pojkar som i större utsträckning ges eller tar utrymme, får lärarens uppmärksamhet eller intar vissa roller i klassrummet. För att kunna avgöra om en lektion präglas av jämställdhet är det således viktigt att dessa aspekter uppmärksammas och dokumenteras i observationsschemat. Att aktivt välja att inte tänka på kön riskerar trots goda intentioner att osynliggöra skillnader i flickors och pojkars skolsituation och försvårar därmed möjligheten att avhjälpa dessa.

En annan viktig del är **utformningen av indikatorer och exempel** i observationsschemat. Med utgångspunkt i bedömningsmatrisen är det viktigt att få med ett jämställdhetsperspektiv för att ha möjlighet att bedöma jämställdhetsaspekter. Ofta handlar det om att generellt i alla delar fånga eventuella skillnader i flickors och pojkars situation under lektionen genom att genomgående lyfta in jämställdhetsaspekter i de allmändidaktiska delarna i observationsschemat. Ibland kan det behövas ytterligare specifika inslag om jämställdhet. Det kan exempelvis handla om hur läraren hanterar frågor kopplade till värdegrunden eller lärarens bemötande och beteende gentemot flickor respektive pojkar under lektionen.

Sammanfattningsvis:

- Integrera konkreta jämställdhetsaspekter i observationsschemat (indikator och exempel)
- Notera och dokumentera könsmönster under observationen – hur flickor och pojkar får och ges olika utrymme och inflytande
- Var vaksam på egna föreställningar och normer genom ett normkritiskt perspektiv

Exempel kvalitetsgranskning av ämnet idrott och hälsa i årskurs 7-9 (2018):

Område	Indikator: Läraren ...	Värde	Exempel:
1. Trygg, stödjande och uppmuntrande lärandemiljö	1 ... upprätthåller studiero		... lärare ser till att flickor och pojkar kan utföra sina arbetsuppgifter utan att störas av kamrater ... lärare ingriper vid nedsättande uttryck mellan elever, negativa kommentarer, suckar, blickar etc. ... lärare uppmärksammar på ett konstruktivt sätt flickor och pojkar som förefaller passiva eller oengagerade i olika aktiviteter ... lärare är tydlig med vilka regler som gäller ... lärare ser till att reglerna följs
	4 ... ser till att undervisningen är fri från kränkande inslag		... elever och skolpersonal utsätter inte flickor och pojkar för verbala kränkningar (negativa tillmälen, svordomar) ... elever och skolpersonal utsätter inte flickor och pojkar för fysiska kränkningar (slag, sparkar, knuffar etc.) ... lärare ingriper vid inslag av kränkande behandling

Exempel kvalitetsgranskning av grundskolors arbete med jämställdhet (kommande 2020):

Med utgångspunkt i nedanstående frågor för inspektörerna löpande anteckningar under observationen:
OBSERVATIONER AV LEKTIONER:
<ul style="list-style-type: none"> • Hur bemöter lärare pojkar respektive flickor, både vad gäller tillsägelser och beröm?
<ul style="list-style-type: none"> • Hur fördelas ordet och talutrymmet mellan pojkar och flickor?
<ul style="list-style-type: none"> • Hur är flickor respektive pojkar placerade?
<ul style="list-style-type: none"> • Hur interagerar pojkar och flickor i undervisningen?
<ul style="list-style-type: none"> • Förekommer lektionsinnehåll som berör kön eller jämställdhet?
OBSERVATION AV ÖVRIG SKOLMILJÖ:
<ul style="list-style-type: none"> • Vilka/hur många ur personalen är närvarande i miljön? Var befinner de sig och vad gör de?
<ul style="list-style-type: none"> • Var befinner sig pojkar respektive flickor? Hur interagerar pojkar och flickor med varandra och med de vuxna?
<ul style="list-style-type: none"> • Vid eventuella incidenter, hur agerar personalen?

Enkäter

Grundläggande för att kunna analysera enkätdata ur ett jämställdhetsperspektiv är att **samla in information om respondentens könstillhörighet**. Denna uppgift måste sedan kunna kopplas till individens enkätsvar. Enklast görs detta genom att inkludera en fråga om könstillhörighet i enkäten. Frågan om könstillhörighet ställs med fördel sist i enkäten. Detta för att minimera risken att påverka svaren på efterkommande frågor genom dess placering i frågeordningen. Både hur frågan om könstillhörighet ställs och vilka svarsalternativ som erbjuds kan se olika ut beroende på vilka enkäten riktar sig till. Försök att använd de termer som känns som passande tilltal beroende på respondenternas ålder.

Tänk på att de respondenter som inte identifierar sig som kvinna eller man också ska erbjudas ett svarsalternativ, även om den aktuella kvalitetsgranskningen sedan fokuserar jämställdhetsanalysen på skillnader och likheter mellan kvinnor och män. Notera att om detta endast rör ett fåtal respondenter bör enkätsvaren inte redovisas då det finns en risk att elever kan identifieras. Det är också rekommenderat att inkludera ett svarsalternativ som låter respondenten ange att hen inte vill lämna denna uppgift eller att frågan går att hoppa över utan att alla andra enkätsvar går förlorade. Nedan ges exempel på hur uppgiften om könstillhörighet kan samlas in från kvalitetsgranskningen av ämnet idrott och hälsa⁷, riktat till elever i årskurs 9:

⁷ Skolinspektionen (2018). *Kvalitetsgranskning av ämnet idrott och hälsa i årskurs 7-9.*

Slutligen, markera det svarsalternativ som passar dig

Är du... () Tjej () Kille () Annan könsidentitet () Vill inte ange

Notera att "Annan könsidentitet" inte syftar på transpersoner – dessa respondenter kan likväl identifiera sig som kvinna eller man. Vill enkäten särskilt nå transpersoner behöver frågan ställas på annat sätt.

En annan förutsättning för jämställdhetsanalys av enkätdata är att redan vid **utformningen av enkäten** fundera kring om kvinnor och män kan tolka begrepp och innehåll på olika sätt. Försök att se till att både kvinnor och män finns representerade när enkäten är ute på pilot och att båda grupper får möjlighet att kommentera innehållet i enkäten. Om det finns variabler som tidigare forskning eller beprövad erfarenhet har pekat ut som viktiga i sammanhanget och som samvarierar med kön, är ett sätt att skärpa jämställdhetsanalysen av enkätdata att ta med *bakgrundsfrågor* som fångar dessa i enkäten. Till exempel visade den forskning som ingick i direktivet till kvalitetsgranskningen av idrott och hälsa att hur mycket eleverna idrottade på fritiden påverkade hur de upplever undervisningen i ämnet. Dessa studier visade samtidigt att pojkar idrottade i högre utsträckning än flickor. Genom att lägga till en fråga i enkäten om hur mycket eleverna idrottade på fritiden fanns möjligheten att titta på skillnader mellan flickor och pojkar som inte idrottade alls och skillnader mellan flickor och pojkar som idrottade i hög utsträckning. Vid **presentation av enkäten** bör enkätresultaten redovisas uppdelat på kön. Utforma tabellen så att läsaren kan jämföra grupperna på ett smidigt sätt. Redan i missivet ska det informeras om att resultaten från enkäten kommer att redovisas könsuppdelat. Nedan är ett exempel på en resultatredovisning som är tagen från en skolenhetsrapport för en skola som deltog i kvalitetsgranskningen av ämnet idrott och hälsa (2018). Här jämförs även skolenhetens resultat med samtliga skolenheter som deltog i enkäten.

Kan du utföra uppgifter på lektionerna i idrott och hälsa utan att störas av andra elever?																
	Flicka				Pojke				Annan könsidentitet				Vill ej ange			
	Alltid	Ofta	Sällan	Aldrig	Alltid	Ofta	Sällan	Aldrig	Alltid	Ofta	Sällan	Aldrig	Alltid	Ofta	Sällan	Aldrig
Skola x	8%	42%	47%	3%	28%	47%	23%	2%	19%	44%	31%	6%	25%	55%	15%	5%
Samtliga skolenheter	22%	51%	21%	6%	29%	50%	16%	4%	24%	44%	18%	14%	23%	47%	19%	11%

Sammanfattningsvis:

- Samla in information om könstillhörighet
- Ställ gärna frågan om kön sist i enkäten
- Använd ett åldersanpassat tilltal
- Erbjud svarsalternativ för elever som inte identifierar sig som kvinna/man och ett annat för de som inte vill svara på frågan
- Sök gärna input på enkäten genom en pilot där både kvinnor och män får kommentera frågorna
- Kontrollera om det finns bakgrundsvariabler som kan samvariera med kön
- Redovisa enkätresultaten uppdelat på kön

Del 3. Analys

Som stöd för att analysera det underlag som samlats in ur ett jämställdhetsperspektiv presenteras i det följande en grundläggande metod för jämställdhetsanalys. Metoden bygger på fyra steg:

1. att **beskriva** de könsmönster som framträder i materialet
2. att **kontextualisera** könsmönstren utifrån forskning på området
3. att **problematisera** könsmönstren utifrån aktuell kontext
4. att **värdera** resultatet i relation till myndighetens uppdrag

Nedan beskrivs dessa fyra steg som kan beaktas för den kortare jämställdhetsanalys som bör finnas med, i de övergripande rapporterna. Denna bör lämpligen finnas i den avslutande diskussionen. (se ramstödet för tematisk kvalitetsgranskning.) I ett fåtal granskningar är inte jämställdhetsperspektivet relevant, om jämställdhetsperspektivet inte behöver analyseras särskilt framgår detta av direktivet.

Steg 1: Beskriv

Börja med att beskriva de könsmönster som framträder i materialet. Vilka mönster och strukturer förekommer? Vad framträder i materialet och vad framträder inte? Vilka skillnader/likheter finns i flickors och pojkars upplevelser? Vilka skillnader/likheter finns i flickors och pojkars skolsituation och undervisning? Det kan exempelvis handla om hur flickorna respektive pojkarna upplever det stöd de får av lärarna eller om det finns några skillnader i flickors och pojkars upplevelse av trygghet och studiero inom ett visst ämne. Det kan också visa sig att inga skillnader förekommer vilket i sådana fall även det är ett viktigt resultat. Det kan även handla om huruvida skolpersonalen undersöker pojkars respektive flickors behov eller om de har olika undervisningsstrategier gentemot pojkar och flickor. Ett viktigt medskick är att både leta efter och beskriva eventuella skillnader (eller likheter) mellan pojkars och flickors upplevelser och situation i enskilda frågor samt att försöka hitta övergripande mönster i dessa svar. Detta första steg har en mer kartläggande karaktär och ligger till grund för de kommande stegen då dessa könsmönster ska analyseras och problematiseras.

När det gäller att dra slutsatser om huruvida enkätresultat visar på en betydande skillnad mellan kvinnor och män måste en bedömning utifrån enkätundersökningens parametrar i övrigt göras (urval, svarsfrekvens, bortfall, frågornas karaktär med mera). Är grupperna jämbördiga till antal? Är det skillnad i resultat på en fråga eller alla frågor? Vilka mönster finns för de olika grupperna? Är det ett resultat som speglar något som setts i övrig empiri? Är det något som är oväntat? Vad betyder det när det inte är en skillnad? Sök gärna stöd i detta arbete hos er kontaktperson på Statistikenheten.

Exempel kvalitetsgranskning av ämnet idrott och hälsa i årskurs 7-9 (2018):

Resultatet av enkätundersökningen visar att kön påverkar upplevelsen av undervisningen i Idrott och hälsa. Flickorna upplever generellt att undervisningen är av sämre kvalitet (undantaget variation av aktiviteter) jämfört med pojkarna. (Samma mönster gäller oberoende av hur mycket eleven idrottar på fritiden). Exempelvis anser flickorna att undervisningen är mindre strukturerad och att det är mindre tydligt vad som krävs för att nå olika betyg. Flickorna uppger även att de i lägre utsträckning får återkoppling på sin prestation och uppmuntras till att göra sitt bästa av läraren.

Steg 2: Kontextualisera

Nästa steg är att kontextualisera de könsmonster som framträder i materialet genom att relatera det till forskning och andra utredningar på området utifrån kunskapsgenomgången i direktivunderlaget. Vad har andra studier och granskningar visat? Jämför om möjligt resultatet med tidigare resultat på området – bekräftar materialet tidigare resultat eller pekar det på nya mönster?

Det är förstås alltid viktigt att bevaka syftet med granskningen och att en kontextualisering av könsmonstren inte innebär en breddning utan en fördjupning av granskningens fokus.

Exempel Kvalitetsgranskning av ämnet idrott och hälsa i årskurs 7-9 (2018):

Forskningsgenomgången i direktivet visar exempelvis att aktiviteter under idrottslektioner ofta präglas av en tävlingslogik där idrottsaktiva pojkar ges företräde framför idrottsaktiva flickor samt icke-idrottsaktiva pojkar och flickor. Vidare framkommer att en högre andel pojkar än flickor är positiva till ämnet, att pojkar i högre grad anser att de får visa vad de kan på lektionerna och att flickor inte upplever att de har fullt så stort inflytande över undervisningen som pojkarna upplever att de har. Därigenom kan undervisningen riskera att befästa invanda förväntningar och könsmonster. (Skolinspektionen 2018, s. 11.)

Utifrån denna kontext verkar de könsmonster som framträder i granskningen gå i linje med de resultat som forskning och utredningar pekar på. Att undervisningen ger företräde till idrottsaktiva pojkar och att pojkar i högre utsträckning får visa vad de kan på lektionerna kan vara en förklaring till flickornas generellt sämre upplevelse av idrottsundervisningen och dess kvalitet.

Steg 3: Problematisera

När könsmönstren har identifierats och beskrivits samt kontextualiserats är nästa steg att problematisera dessa mönster. Vilka konsekvenser får identifierade könsrelaterade mönster? Vad kan de bero på? Vad pekar forskning på som möjliga förklaringar och orsakssamband? Vilka åtgärder kan behövas för att åstadkomma en förbättring av flickors och pojkars lika möjlighet till utbildning och personlig utveckling?

En kvalitetsgranskning med fokus på skolresultat på huvudmannanivå skulle exempelvis i detta analyssteg kunna undersöka om huvudmannen gör någon uppföljning av pojkars och flickors skolresultat. På vilket sätt undersöks pojkars och flickors skolresultat? Hur analyseras resultatet och vilka åtgärder vidtas? Vad får det för konsekvenser för flickors och pojkars möjlighet till stöd och utveckling för att nå sin fulla potential?

Generellt för många jämställdhetsproblem inom skolan gäller att det ofta förekommer skillnader i förväntningar, bemötande och de krav som ställs på pojkar och flickor inom skolan. Dessa aspekter kan vara till hjälp då könsmönstren ska problematiseras.

Exempel kvalitetsgranskning av ämnet idrott och hälsa i årskurs 7-9 (2018):

I granskningsrapportens avslutande diskussion konstateras bland annat att undervisningen, i likhet med tidigare studier, fortfarande riskerar att befästa invanda förväntningar och könsmönster. Skolbesöken visar att idrottsaktiva pojkar ges och tar utrymme i undervisningen medan flickor och de elever som inte idrottar på fritiden är de som riskerar att bli utsatta och får sämre förutsättningar att utveckla sin rörelseförmåga. Samtidigt som många pojkar tar plats och flickor drar sig undan är det ovanligt med ett förebyggande arbete och samtal om situationerna är sällsynta. När denna utsatthet uppkommer i undervisningen riskerar det att skapa orättvisa villkor och det behövs didaktiska lösningar för att aktivt motverka könsstereotyper. Vidare understryks i den avslutande diskussionen att lärare behöver utveckla en beredskap för att reagera och samtala med elever om könsstereotypa föreställningar och förändra undervisningens upplägg i varje situation som uppstår där fysisk styrka tar plats på bekostnad av någon annan.

(Skolinspektionen 2018, se s. 48-50 för ett mer utvecklat resonemang.)

Steg 4: Värdera

Avslutningsvis bör de eventuella jämställdhetsproblem som framkommit i materialet värderas utifrån de jämställdhetspolitiska målen, för Skolinspektionens del utgör målet om jämställd utbildning en given startpunkt. Reflektera kring om resultaten som har framkommit i jämställdhetsanalysen påverkar målet om att flickor och pojkar, kvinnor och män, ska ha samma möjligheter och villkor när det gäller utbildning, studieval och personlig utveckling. Frågor att ställa utifrån materialet kan

vara hur resultatet påverkar flickors och pojkars möjligheter till personlig utveckling, hur resultatet kan påverka könsbundna studieval eller om resultatet har betydelse för flickors och pojkars studieresultat? Även andra av de jämställdhetspolitiska målen⁸ kan, utifrån granskningens inriktning, vara relevanta att värdera resultaten utifrån, såsom att kvinnor och män ska ha samma rätt och möjligheter att vara aktiva samhällsmedborgare och forma villkoren för beslutsfattandet, att flickor och pojkar ska ha samma förutsättningar för en god hälsa samt att flickor och pojkar ska ha samma rätt och möjlighet till kroppslig integritet. Utifrån dessa mål kan frågor att ställa utifrån materialet utgöras av om resultatet påverkar flickors och pojkars möjlighet att vara aktiva samhällsmedborgare, om resultatet gör skillnad för flickors och pojkars fysiska och psykiska hälsa eller hur de granskade verksamheterna hanterar sexuella trakasserier och har påverkan på flickors och pojkars möjlighet till kroppslig integritet?

Exempel kvalitetsgranskning av ämnet idrott och hälsa i årskurs 7-9 (2018):

Som framgått i tidigare analyssteg ges flickor många gånger sämre möjligheter än pojkar att utveckla sina förmågor och pojkar ges och tar många gånger större utrymme under lektionerna i idrott och hälsa. Kvalitetsgranskningens resultat visar därmed att flickor och pojkar inom undervisningen i idrott och hälsa inte har samma möjligheter till jämlik utbildning – det vill säga samma möjligheter och villkor när det gäller utbildning och personlig utveckling. Resultaten kan även tänkas påverka målet om att pojkar och flickor ska ha samma förutsättningar för en god hälsa.

⁸ Se *Makt, mål och myndighet – feministisk politik för en jämställd framtid* (skr. 2016/17:10). Läs mer på SIW om de jämställdhetspolitiska målen och myndighetens arbete med jämställdhetsintegrering.

Begreppsförklaring

Jämställdhet

Jämställdhet handlar om att kvinnor och män/flickor och pojkar ska ha samma möjligheter och rättigheter. Jämställdhet mellan kvinnor och män förutsätter en jämn fördelning av makt och inflytande, samma möjligheter till ekonomiskt oberoende, lika villkor och förutsättningar i fråga om företagande, arbete, arbetsvillkor samt utvecklingsmöjligheter i arbetet, lika tillgång till utbildning och möjligheter till utveckling av personliga ambitioner, intressen och talanger, delat ansvar för hem och barn samt frihet från kränkningar och sexuella trakasserier.

Jämställdhetsintegrering

Jämställdhetsintegrering är en strategi för att uppnå ett jämställt samhälle som också är utgångspunkt för regeringens politik på området. Strategin innebär att ett jämställdhetsperspektiv ska införlivas i allt beslutsfattande, på alla nivåer och i alla steg av processen, av de aktörer som normalt sett deltar i beslutsfattandet.

Normkritiskt perspektiv

Ett perspektiv och ett verktyg för att få syn på och förändra begränsande strukturer och normer (istället för att försöka få enskilda individer att passa in i mallen). Normkritik handlar om att sätta fokus på makt. Det innebär bland annat att få syn på, och ifrågasätta, de normer som påverkar uppfattningar om vad som är "normalt" och därmed ofreflekterat uppfattas som önskvärt. Normkritik belyser också att flera normer samverkar och ibland motverkar varandra i ett komplext system, det som ofta kallas intersektionalitet. Det praktiska användandet av ett normkritiskt perspektiv bygger på det som kallas en normkritisk pedagogik, där fokus flyttas från "de andra" eller normbrytare till att granska normer och makt.

Pronomenrunda

Ett sätt att eftersträva ett respektfullt bemötande där personer tilltalas i enlighet med deras egen könsidentitet. I början av ett samtal genomförs en runda då eleverna själva får berätta med vilket pronomen de vill tilltalas med.⁹

Begreppen ovan är främst hämtade från <http://jamstall.nu>.

⁹ Se www.olika.nu/pronomenrunda/

Vidare läsning

Ambjörnsson, Fanny, *I en klass för sig: genus, klass och sexualitet bland gymnasi-
etjejer*, diss. Stockholms universitet (Stockholm, 2004).

Dolk, Klara, *Bångstyriga barn: makt, normer och delaktighet i förskolan*. Diss.
(Stockholm, 2013).

Eidevald, Christian, "Anna bråkar!": att göra jämställdhet i förskolan (Stockholm,
2011).

Heikkilä, Mia, *Hållbart jämställdhetsarbete i förskolan och skolan i Norden. Med lä-
rande exempel*, Nordiska ministerrådet (Köpenhamn, 2013).

Hellman, Anette, *Vardagsliv på förskolan ur ett normkritiskt perspektiv*, (Stockholm,
2013).

Henkel, Kristina & Tomcic, Marie, *Ge ditt barn 100 möjligheter istället för 2: om ge-
nusfällor och genuskrux i vardagen* (Skärholmen, 2009).

Kimmel, Michael S, *Pojkar och skolan: ett bakgrundsdokument om "pojkkrisen"*,
(Stockholm, 2010).

Larsson, Håkan, *På pojkars planhalva? Jämställda villkor i idrott och hälsa med fo-
kus på flickors och pojkars måluppfyllelse*, Skolverket (Stockholm, 2010).

Nyström, Anne-Sofie, *Att synas och lära utan att synas lära: en studie om underpre-
station och privilegierade unga mäns identitetsförhandlingar i gymnasieskolan*,
Diss. Uppsala universitet (Uppsala 212).

Odenbring, Ylva, *Kramar, kategoriseringar och hjälpfröknar: könskonstruktioner i
interaktion i förskola, förskoleklass och skolar ett*. Diss. Göteborgs universitet (Gö-
teborg, 2010).

Rönblom, Malin & Alnebratt Kerstin, *Feminism som byråkrati: jämställdhetsinte-
grering som strategi*, (2016).

SOU 2006:75, *Jämställdhet i förskolan: om betydelsen av jämställdhet och genus i
förskolans pedagogiska arbete: slutbetänkande av Delegationen för jämställdhet i
förskolan* (Stockholm, 2006).

SOU 2010:10, Ohlander, Ann-Sofie, *Kvinnor, män och jämställdhet i läromedel i
historia: en granskning på uppdrag av Delegationen för jämställdhet i skolan*
(Stockholm: 2010).

SOU 2010:33, Ohlander, Ann-Sofie, *Kvinnor, män och jämställdhet i läromedel i
sällskapskunskap: en granskning på uppdrag av Delegationen för jämställdhet i sko-
lan* (Stockholm, 2010).

SOU 2010:79, Mara Westling Allodi, *Pojkars och flickors psykiska hälsa i skolan: en
kunskapsöversikt*, (Stockholm, 2010).

SOU 2010:99, *Flickor, pojkar, individer: om betydelsen av jämställdhet för kunskap
och utveckling i skolan, slutbetänkande av Delegationen för jämställdhet i skolan*
(Stockholm, 2010).

Skolinspektionen, *Skolors arbete vid trakasserier och kränkande behandling*. Kvalitetsgranskning, rapport 2010:01, Skolinspektionen (Stockholm, 2010).

Skolverket, *I enlighet med skolans värdegrund? En granskning av hur etnisk tillhörighet, funktionshinder, kön, religion och sexuell läggning framställs i ett urval av läroböcker* (Stockholm, 2006).

Skolverket, *Diskriminerad, trakasserad, kränkt?* Skolverkets rapport 326 (Stockholm, 2009).

Wahl, Anna m.fl. (2018) *Det ordnar sig: teorier om organisation och kön*. Lund: Studentlitteratur

Wernersson, Inga, *Könsskillnader i skolprestationer – idéer om orsaker?* (Stockholm, 2010).

Wernersson, Inga (red.), *Genus i förskola och skola: förändringar i policy, perspektiv och praktik*, Acta Universitatis Gothoburgensis (Göteborg, 2009).

Webbplatser

<http://www.jamstall.nu/>

Delegationen för jämställdhet i skolans många kunskapsöversikter finns på:

<http://www.regeringen.se/sb/d/107/a/136/action/search/type/simple?x=0&y=0&query=DEJA>

www.genusskolan.se

www.jamstalldhetilarande.fi